

Kamil Piskala

(University of Lodz, Poland)

<https://orcid.org/0000-0001-9955-0472>

E-mail: kamil.piskala@filhist.uni.lodz.pl

O idei „Polski Ludowej” i jej orędownikach. *Ludowa i socjalistyczna wizja niepodległej Polski – uwagi krytyczne*

Idea of „People’s Poland” and its Adherents. People’s and Socialist vision of the Independent Polish State – Some Critical Remarks

ABSTRACT

In this essay I present a book titled *Ludowa i socjalistyczna wizja niepodległej Polski* [People’s and Socialist vision of the Independent Polish State], edited by Janusz Gmitruk and Tadeusz Skoczek. It is a collection of papers which are focused on different aspects of history of modern socialist and peasant movements in Poland during first half of 20th century. I argue, that the idea of „People’s Poland”, currently strictly associated with propaganda of communist „Polish People’s Republic” (1944/45–1989), has deeper historical roots and played a key role in political imagination of democratic and pro-independence mo-

PUBLICATION INFO					
				e-ISSN: 2449-8467 ISSN: 2082-6060	
THE AUTHOR’S ADDRESS: Kamil Piskala, the Institute of History of the University of Lodz, 27A Harcmistrza Aleksandra Kamińskiego Street, Łódź 90-219, Poland					
SOURCE OF FUNDING: Statutory Research of the Institute of History of the University of Lodz					
SUBMITTED: 2021.11.08	ACCEPTED: 2022.02.28	PUBLISHED ONLINE: 2022.06.30			
WEBSITE OF THE JOURNAL: https://journals.umcs.pl/rh			EDITORIAL COMMITTEE E-mail: reshistorica@umcs.pl		
					

vements. In this essay I offer not only a critical review of articles collected in the book, but also try to propose new, potentially promising perspectives for further research on history of mass and plebeian political movements.

Key words: Socialism, peasant movement, „People’s Poland”, propaganda, social movements

STRESZCZENIE

Prezentowany artykuł recenzyjny poświęcony jest omówieniu książki *Ludowa i socjalistyczna wizja niepodległej Polski*, w redakcyjnym opracowaniu Janusza Gmitruka i Tadeusza Skoczka. Jest to publikacja, w której zgromadzono teksty dotyczące różnych wątków obecnych w historii nowoczesnych ruchów socjalistycznych i chłopskich na ziemiach polskich w pierwszej połowie XX w. Zwracam m.in. uwagę, że sama idea „Polski Ludowej”, choć obecnie jednoznacznie kojarzona z propagandą epoki PRL (1944/45–1989), posiadała głębokie korzenie historyczne i odgrywała kluczową rolę w wyobraźni politycznej ruchów demokratycznych i niepodległościowych. W tekście proponuję nie tylko krytyczną ocenę recenzowanego tomu, lecz również podejmuję próbę zasugerowania nowych, potencjalnie obiecujących perspektyw w dalszych badaniach nad historią masowych, plebejskich ruchów politycznych w pierwszej połowie XX w.

Słowa kluczowe: socjalizm, ruch ludowy, „Polska Ludowa”, propaganda, ruchy społeczne

Określenie „Polska Ludowa” budzi współcześnie zwykle jednoznacznie (i w zdecydowanej większości wypadków negatywnie) skojarzenia z okresem PRL¹. Należy jednak pamiętać, że nie zostało ono wymyślone i spopularyzowane przez grupę rządzącą Polską po 1945 r., lecz posiada znacznie dłuższą, bogatszą historię, sięgającą połowy XIX w. i ideowych poszukiwań radykalnego skrzydła polistopadowej emigracji², a jeszcze w okresie hitlerowskiej okupacji swoją wizję przyszłego ładu Zygmunt Zaremba, jeden z liderów PPS-WRN, oraz Stanisław Miłkowski, czołowy ideolog rodzimego agraryzmu i członek władz naczelnych SL, nazwali Programem Polski Ludowej³. Jednak, podobnie jak znaczna część języka, tradycji i symboliki radykalnych i plebejskich ruchów politycznych, pojęcie „Polska Ludowa” zostało przejęte i poddane stosownej reinterpretacji

¹ Charakterystycznym przykładem takiego podejścia może być rekomendacja Instytutu Pamięci Narodowej sporządzona w związku z działaniami mającymi na celu doprowadzenie do tzw. dekomunizacji przestrzeni publicznej, por. <https://ipn.gov.pl/pl/upamietnianie/dekomunizacja/zmiany-nazw-ulic/nazwy-ulic/nazwy-do-zmiany/40928,ul-X-lecia-Polski-Ludowej.html> [dostęp: 5 XI 2021].

² Por. P. Kuligowski, *Radykalowie polistopadowi i nowoczesna galaktyka pojęć (1832–1888)*, Kraków 2020.

³ Szerzej na temat okoliczności powstania tego tekstu i jego głównych tez patrz: K. Dunin-Wąsowicz, *Polski ruch socjalistyczny 1939–1945*, Warszawa 1993, s. 202–217.

tacji na potrzeby propagandy powojennego reżimu⁴. Wpływa to silnie – i prawdopodobnie jeszcze długo ten wpływ będzie odczuwalny – na potoczne skojarzenia, w żadnym razie nie powinno jednak unieważniać i spychać w całkowite zapomnienie historii ruchów i idei politycznych, które w sposób mniej lub bardziej uprawniony włączano po 1945 r. do wyobrażonego drzewa genealogicznego PRL. Podobne stanowisko zdają się zajmować również autorzy tomu *Ludowa i socjalistyczna wizja niepodległej Polski*⁵, wydanego wspólnie przez Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, warszawskie Muzeum Niepodległości oraz Stowarzyszenie im. Ignacego Daszyńskiego, pod redakcją Janusza Gmitruka (reprezentującego tę pierwszą instytucję) oraz Tadeusza Skoczka (dyrektora Muzeum Niepodległości). Publikacja stanowi pokłosie konferencji zorganizowanej na początku 2020 r. Jak we wstępie wyjaśniają redaktorzy, „[p]roblematyka konferencji została ograniczona cezurami czasowymi lat 1918–1945” i dalej dodają: „Wybrano ten właśnie okres, w którym dwa wielkie niepodległościowe nurty polityczne z pełną determinacją starały się zrealizować główne cele polityczne: socjaliści – państwo dobrobytu, ludowcy – Polskę ludową, rozumianą jako Rzeczpospolita Spółdzielcza” (s. 8). Warto przy tym jednak dla ścisłości dodać, że samo hasło „Polski Ludowej” wykorzystywane było równie często przez socjalistów z PPS⁶, spółdzielczość zaś, choć bardzo ważna w programach stronnictw ludowych, trudno uznać za najważniejszy element ich wizji ustrojowej, samo hasło „Rzeczpospolitej Spółdzielczej” w pierwszym rządzie należałoby zaś kojarzyć z ideami pankooperatyżmu, popularyzowanymi na polskim gruncie m.in. przez

⁴ Pewną próbę opracowania dziejów języka polskiej lewicy od końca XIX w. stanowi monografia Ireny Kamińskiej-Szmaj (*Język polskiej lewicy. Od Wielkiego Proletariatu do końca PRL*, Wrocław 2017), jest to jednak praca bardzo powierzchowna, daleka od wyczerpania tego skądinąd niezwykle interesującego tematu, na dodatek niewolna też od wielu omyłek lub, ujmując rzecz nieco łagodniej, niezręcznych sformułowań (por. M. Metecki, *Niekompetentnie (historycznie) o języku polskiej lewicy. Na marginesie książki Iwony Kamińskiej-Szmaj, „Język polskiej lewicy. Od Wielkiego Proletariatu do końca PRL”*, „Dzieje Najnowsze” 2020, 52, 1, s. 365–371).

⁵ *Ludowa i socjalistyczna wizja niepodległej Polski*, red. J. Gmitruk, T. Skoczek, Warszawa 2020.

⁶ Trzeba jednocześnie podkreślić, że „państwo dobrobytu” to pojęcie spopularyzowane w Europie dopiero po II wojnie światowej, wprowadzone w szerszym zakresie do języka polskiej debaty publicznej dopiero po 1989 r., jako odpowiednik angielskiego *welfare state*. Prawdopodobnie jako jeden z pierwszych określenie *welfare state* popularyzował na początku lat 40. anglikański duchowny, arcybiskup Yorku (a następnie Canterbury), William Temple, który przeciwstawiał je modelowi realizowanemu przez Trzecią Rzeszę, który określał jako *warfare state* („państwo wojny”), patrz: L.W. Megginson, J.M. Netter, *From State to Market: A Survey of Empirical Studies on Privatization*, „Journal of Economic Literature” 2001, 39, 2, s. 329.

Edwarda Abramowskiego i Stanisława Wojciechowskiego, dominującymi w okresie międzywojennym w nurcie tzw. neutralnej spółdzielczości spożywców („Społem”)⁷. Zacytowana tutaj deklaracja redaktorów dotycząca cenzur czasowych również może być dla czytelnika nieco myląca, część zamieszczonych w tomie tekstów dotyczy bowiem w całości lub w zdecydowanej większości okresu sprzed 1918 r. (np. artykuł Jana Engelgarda o młodzieńczym zaangażowaniu w socjalizm części późniejszych przywódców Ligi Narodowej).

Należy zauważyć, że omawiany tom dobrze wpisuje się w bardzo intensywną w ostatnich latach działalność publikacyjną Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, obliczoną na przybliżenie dokonania partii chłopskich i sylwetki ich przywódców w ostatnich dekadach XIX w. i w okresie poprzedzającym wybuch II wojny światowej⁸. Tym razem zakres zainteresowania został poszerzony o ruch socjalistyczny i trzeba przyznać, że był to zabieg w pełni zasadny, bowiem dzieje tych nurtów politycznych są ze sobą silnie splecione, a ich rozwój na gruncie polskim pod pewnymi względami następował w podobnym rytmie⁹. Trzeba też podkreślić, że choć w kwestii taktyki politycznej ludowców i socjalistów często bardzo wiele dzieliło i nie szczędzili sobie nawzajem słów ostrej krytyki (dość wspomnieć niewybredne ataki socjalistów na PSL „Piast” i Wincentego Witosa w okresie współpracy z Narodową Demokracją i koalicyjnych rządów tzw. „Chejno-Piasta”¹⁰), to w sprawach absolutnie zasadniczych łączyło ich bardzo wiele. Obydwa ruchy miały plebejski charakter, a wobec tego konsekwentnie opowiadały się za radykalnie demokratycznym

⁷ Por. A. Bilewicz, *Społem 1906–1939. Idea, ludzie, organizacja*, t. 1–2, Warszawa 2017; warto dodać, że tytuł „Rzeczpospolita Spółdzielcza” to również tytuł programowego miesięcznika spółdzielczości spożywców, wydawanego w pierwszej połowie lat 20. (por. J. Żerkowski, *Spółdzielczość spożywców w Polsce 1918–1939*, Warszawa 1961, s. 47–48) oraz polskiego przekładu kultowej pracy francuskiego teoretyka spółdzielczości, Ernesta Poissona (E. Poisson, *Rzeczpospolita spółdzielcza*, tłum. Z. Kmita, Warszawa 1921).

⁸ Z wydanych w ostatnim czasie prac warto wspomnieć m.in.: A. Strykowska, *Myśl i praktyka polityczna Stronnictwa Ludowego (1931–1939)*, Warszawa 2020; M. Ratyński, *Stanisław Osiecki – polityk z pasją*, Warszawa 2020; J. Gmitruk, *Ludowcy w walce o niepodległość*, Warszawa 2019; M. Ratyński, *Jan Dębski (1889–1976). Polityk kompromisu*, Warszawa 2019.

⁹ J. Borkowski, *Od Waryńskiego do Witosa. Ruch robotniczy a chłop i ludowcy w Polsce*, Warszawa 1984, s. 6–7.

¹⁰ Typowy przykład napastliwej retoryki socjalistów z tego okresu może stanowić odezwa władz warszawskiej PPS z początku sierpnia 1923 r., piętnująca „reakcyjny rząd Chjeny i pasko-piastów”: <https://polona.pl/item/towarzysze-robotnicy-inc-reakcyjny-rzad-chjeny-i-pasko-piastow-swieci-tryumfy,Mzk4NjEwODk/1/#info:metadata> [dostęp: 5 XI 2021]; szerzej na temat stosunku PPS do koalicyjnego rządu pod prezesurą Wincentego Witosa patrz: K. Więch, *PPS w pierwszych latach parlamentaryzmu 1921–1923*, Warszawa 1987, s. 199 i n.

wzorcem ustrojowym i politycznym upodmiotowieniem mas, a w samej instytucji państwa – idealizowanej „Polsce Ludowej” – chciały widzieć instrument emancypacji społecznej i ekonomicznej. Edward Abramowski, jeden ze współzałożycieli PPS, a w rewolucyjnych latach 1905–1906 działacz chłopstwa Polskiego Związku Ludowego, w jednej z agitacyjnych broszur, adresowanych przede wszystkim do chłopskiego czytelnika, wyjaśniał, że przez „ludowy” charakter przyszłej Rzeczypospolitej rozumieć należy: „nasze, ludu polskiego panowanie. Lud sam sobą rządzić będzie. [...] Sami będziemy radzić o wszystkim, i to tylko, co uchwalimy, stanie się prawem. Wszystkich urzędników – od najwyższego do najniższego – sami wybierać będziemy; a taki urzędnik, przez nas wybierany, przed nami będzie odpowiedzialny i, jeżeli będzie źle postępował, to go będziemy mogli od razu zrzucić z urzędu. Tak samo sędziów i nauczycieli sami będziemy wybierali. W gminie nikt nie będzie miał prawa wtrącać się do spraw naszych; a nad sprawami całego kraju radzić będą ci, których my sami spośród siebie wybierzemy do tego. W każdej gminie wybierzemy takiego, do którego będziemy mieli najwięcej zaufania, na swego przedstawiciela, czyli posła, i z tych przedstawicieli naszych, przez nas wybranych, składać się będzie sejm ludowy. [...] To właśnie zgromadzenie przedstawicieli naszych, przez nas wybranych, czyli sejm ludowy, będzie jedynym rządem w rzeczypospolitej polskiej. Żadnego cesarza, ani króla, ani księcia nie będzie. W rzeczypospolitej więc rząd będzie wybierany przez nas samych, lud cały, i każde prawo będzie musiało być przez lud zatwierdzone”¹¹.

Działalność ludowców i socjalistów wiązała się nie tylko z budowaniem zaufania oraz poparcia dla instytucji demokratycznych oraz budowaniem poczucia podmiotowości i godności warstw plebejskich, lecz w istotny sposób wpływała również na kształtowanie, a następnie wzmacnianie poczucia przynależności do wspólnoty narodowej tych środowisk społecznych, które znalazły się w zasięgu ich politycznego oddziaływania. Na kartach omawianej tutaj pracy pisze o tym w sposób dobitny i przekonujący m.in. Michał Śliwa: „Rozbudzanie poczucia obywatelskości i demokracji wśród warstw pracujących przyspieszało proces ich unarodowienia i pozwalało oprzeć dzieło odzyskania niepodległości narodowej na szerokim i pewnym podłożu społecznym [...]” (s. 24)¹². War-

¹¹ E. Abramowski, *Czego chcą socjaliści?*, w: idem, *Pisma*, t. 4, Warszawa 1928, s. 235.

¹² W interesujący sposób wpływ socjalistycznej agitacji i demokratycznych postulatów wysuwanych przez partie robotnicze na kształtowanie się poczucia przynależności do wspólnoty narodowej na przykładzie Czech omawia Jakub Beneš, por. J.S. Beneš, *Workers and Nationalism. Czech and German Social Democracy in Habsburg Austria, 1890–1918*, Oxford 2017.

to dodać, że z czasem wskazane tutaj pokrewieństwa pomiędzy ruchem ludowym i socjalistycznym zdawały się brać górę nad wcześniejszymi konfliktami i zaszłościami – w latach trzydziestych, m.in. pod wpływem doświadczeń Wielkiego Kryzysu, nastąpiło wyraźne zbliżenie na gruncie ideowym. Znalazło to wyraz na przykład w nowym programie rolnym PPS, uchwalonym w 1934 r., zakładającym parcelację wielkiej własności i oparcie ustroju rolnego na indywidualnych gospodarstwach chłopskich (wcześniej socjaliści skłaniali się raczej ku kolektywnym formom własności ziemi)¹³ oraz w bliskiej ideałom socjalistów wizji gospodarki planowej, przedstawionej w programie SL z 1935 r. czy w wieszczącej konieczność głębokiej przebudowy stosunków społecznych publicystyce Stanisława Miłkowskiego¹⁴, jednego z najwybitniejszych ideologów polskiego agrarizmu. Te próby porozumienia i współpracy kontynuowano również w strukturach Polskiego Państwa Podziemnego, a ich pokłosiem był m.in. wspomniany już *Program Polski Ludowej*.

Na omawianą tutaj publikację składa się siedemnaście artykułów. Jak to często bywa w przypadku tomów stanowiących pokłosie konferencji naukowych, część spośród tekstów tylko w luźny sposób nawiązuje do tematu przewodniego. Obok esejów poświęconych demokratycznemu i niepodległościowemu wymiarowi programów PPS i stronnictw ludowych (autorstwa odpowiednio Michała Śliwy i Marcina Wichmanowskiego) czy omówienia wizji powojennej Polski w konspiracyjnych publikacjach PPS-WRN i SL „Roch” (pióra Kazimierza Przybysza), znajdziemy w tomie również teksty o charakterze typowo biograficznym – na przykład Janusz Wojtasik kreśli sylwetkę Witolda Jodko-Narkiewicza, ze szczególnym naciskiem na jego koncepcje powstańcze. Beata Michalec omawia aktywność polityczną trzech warszawskich socjalistek – Justyny Budzińskiej-Tylickiej, Konstancji Jaworowskiej i Zofii Praussowej, a Tadeusz Skoczek prezentuje postaci wybranych rewolucjonistów, którzy na przestrzeni kilku dekad więzieni byli w warszawskiej Cytadeli. Traktując omawiany tom całościowo, można niestety stwierdzić, że autorzy raczej rzadko wykraczają poza ustalenia poczynione przez dotychczasową historiografię i nie proponują zbyt wielu oryginalnych, śmiałych interpretacji, obracając się raczej w kręgu powszechnie przyjmowanych opinii i uogólnień. W niektórych tekstach zwraca uwagę również swoiście apologetyczny sposób prezentacji bohaterów i patetyczny ton, niezupełnie pasujący do nowoczesnej, krytycznej historiografii (np. na s. 58 czytamy: „Ludowcy w swej

¹³ Por. M. Śliwa, *Trzy programy Polskiej Partii Socjalistycznej w kwestii agrarnej*, „Z Pola Walki” 1985, 3, s. 15–20.

¹⁴ Zob. np. S. Miłkowski, *Walka o nową Polskę*, Warszawa 1936.

drodze do Niepodległości mieli czyste intencje, ogromną wiarę i świadomość wielkości nadchodzących wydarzeń. Historia kształtowała osobowość chłopskich polityków, którzy stali się mężami opatrznościowymi”; przykładów podobnego stylu można byłoby bez trudu wskazać więcej). Niektóre z artykułów, choć bogate pod względem informacyjnym, zdają się nieuporządkowane i wiele w nich powtórzeń – dotyczy to w szczególności tekstu Mirosławy Bednarzak-Libery poświęconego Tomaszowi Nocznickiemu i wspomnianego już artykułu o warszawskich działaczach socjalistycznych¹⁵. W całym tomie można także natrafić na szereg omyłek czy błędów merytorycznych, przy czym niektóre są dość zaskakujące – np. lwowski „Promień”, na łamach którego ukazał się po raz pierwszy głośny tekst Piłsudskiego: *Jak stałem się socjalistą?*, nazywany jest „Promykiem” (sic!) (np. s. 198 i 205), w innym miejscu dowiadujemy się, że pracami POW kierowała „Komisja Naczelna” zamiast Komendy Naczelnej (s. 305), a jako główny orędownik rozbudowy ustawodawstwa socjalnego z ramienia PPS w Sejmie Ustawodawczym występuje Zygmunt Zaremba (s. 87), który jednak wówczas w ogóle nie piastował mandatu poselskiego (zdobył go dopiero w wyborach parlamentarnych w 1922 r.). Z recenzenckiego obowiązku trzeba też odnotować rzecz niestety przykrą – w artykule Andrzeja Ziemińskiego, długie, czteroakapitowe, a więc zajmujące całą stronę streszczenie tzw. programu paryskiego PPS to... skopiowany w zasadzie bez żadnych zmian fragment artykułu Lidii Ciołkoszowej, opublikowanego w emigracyjnym czasopiśmie „Lewy Nurt”

¹⁵ W tym wypadku odnieść można w trakcie lektury kilkakrotnie wrażenie, że mamy do czynienia raczej z luźnymi wypisami ze źródeł i literatury, a nie z przemyślanym, charakteryzującym się uporządkowanym wywodem, artykułem. Kolejne informacje o trzech bohaterkach (przypomnijmy: Justynie Budzińskiej-Tylickiej, Konstancji Jaworowskiej i Zofii Praussowej) wprowadzane są często w sposób dość przypadkowy, bez związku z wcześniej poruszonymi wątkami. Dla przykładu – na s. 335 autorka pisze o kobiecych kandydatkach na listach PPS w wyborach do stołecznej Rady Miejskiej i do Sejmu, przeprowadzonych odpowiednio w 1927 i 1928 r., w kolejnym akapicie pisze o pominięciu kobiet przy nominacjach ławników w sądach pracy, a w jeszcze następnym akapicie dowiadujemy się, że Zofia Praussowa „wnosi i referuje na plenum Sejmu Ustawę o opiece społecznej z dn. 16 sierpnia 1923 roku, która stanowi podstawę działalności państwa i samorządów w dziedzinie nowoczesnie ujętej opieki społecznej” (czas teraźniejszy może zaskakiwać, w tym wypadku jednak mamy do czynienia z dosłownym cytatem – choć nie oznaczono tego w tekście – z fragmentu publikacji *Na straży praw kobiety. Pamiętnik Klubu Politycznego Kobiet Postępowych 1919–1930*, oprac. S. Bijak-Boguska, Warszawa 1930, s. 142; warto dodać, że z problemem przejmowania języka źródeł w omawianym tekście mamy do czynienia znacznie częściej).

(nr 2, zima 1967/1968)¹⁶, brakuje przy tym oznaczenia, że to cytat, a podany przez autora przypis odsyła do... pracy Jana Tomickiego¹⁷.

Jednak nawet mimo wspomnianych tutaj słabości, ukazanie się tej publikacji należy odnotować i przyjąć z uznaniem. Z perspektywy badaczy zajmujących się historią socjalizmu i ruchu ludowego nie przynosi on może wiele nowych ustaleń, jednak dla szerszej publiczności i dla akademików nieco gorzej zorientowanych w dziejach tych nurtów ideowych, będzie z pewnością interesującym wprowadzeniem do tej problematyki. Omawiany tom przypomina również rzecz, zdawałoby się, bezsporną, a mimo to często przemilczaną albo marginalizowaną w publicznych dyskusjach na temat przeszłości: że w polskiej tradycji politycznej i intelektualnej drugiej połowy XIX i początku XX w. bardzo istotną rolę odgrywał nurt ściśle i w sposób nierozzerwalny wiążący postulaty niepodległościowe z programem reform społecznych i emancypacji warstw plebejskich¹⁸. Idea „Polski Ludowej”, w czym utwierdza lektura recenzowanego tomu, nie powinna być traktowana jako wytwór propagandy PRL, lecz stanowi jeden z ważniejszych, jednoczących często ponad podziałami partyjnymi czy różnicami środowiskowymi, wątków obecnych w nowoczesnej polskiej myśli politycznej.

Chciałoby się też mieć nadzieję, że publikacja prezentowanej tutaj pracy jest kolejnym symptomem rosnącego zainteresowania dziejami masowych, plebejskich ruchów społecznych. Ich historia, choć, zdawałoby się, dobrze poznana na poziomie chronologicznej rekonstrukcji najważniejszych wydarzeń, wciąż wymaga nowych pytań i perspektyw badawczych. Nadszedł już chyba czas, aby w badaniach nad dziejami nowoczesnych polskich ruchów społecznych i poszczególnych środowisk politycznych wyjść poza zwykle przyjmowaną apologetyczną formułę, zorientowaną na katalogowanie historycznych „zasług” (lub, w swej wersji *à rebours*, „przewin”), dokonywane zresztą najczęściej z perspektywy swoistej teleologii państwa narodowego. Pożądany wydaje się zwrot ku bardziej krytycznym badaniom, wchodzącym w owocny dialog ze współczesną światową historiografią i korzystającym z oryginalnych narzędzi oraz metod. Dzieje nowoczesnego ruchu robotniczego czy chłopskiego z powodzeniem można opisywać nie tylko przez pryzmat biografii ich wybitnych działaczy, przemian struktur organizacyjnych bądź prezentowanego w proklamacjach i na łamach prasy programu, lecz również

¹⁶ Tekst ten jest również dostępny online: <http://lewicowo.pl/zjazd-paryski> [dostęp: 5 XI 2021].

¹⁷ J. Tomicki, *Polska Partia Socjalistyczna 1892–1948*, Warszawa 1983.

¹⁸ Por. np. M. Śliwa, *Polska myśl polityczna w I połowie XX wieku*, Wrocław 1993.

poprzez kulturowo i społecznie zorientowaną analizę mechanizmów ich funkcjonowania, sposobów kształtowania podmiotowości ich sympatyków, wzorców politycznej mobilizacji, odgrywanej roli, w tym przez emocje i afekty, a także symboli, mitów i narracji organizujących oraz nadających sens zaangażowaniu uczestników tych ruchów¹⁹. Figura „Polski Ludowej” w projektach badawczych przyjmujących tego rodzaju perspektywę odgrywać będzie bez wątpienia centralną rolę. Może być ona rozumiana nie tylko jako dzieło garstki intelektualistów i przywódców, ujęte w zgrabną formę partyjnego manifestu czy publicystycznego artykułu, lecz także (a może przede wszystkim) jako pewien zwornik politycznych wyobrażeń tysięcy bezimiennych uczestników lub sympatyków ruchu ludowego i socjalistycznego, a także siła popychająca do działania, nadająca sens zaangażowaniu i poświęceniu, bez których polityczne osiągnięcia – niemałe, jak przekonują autorzy recenzowanej tutaj pracy – nie byłyby przecież możliwe.

REFERENCES (BIBLIOGRAFIA)

Studies (Opracowania)

- Abramowski E., *Czego chcą socjaliści?*, w: E. Abramowski, *Pisma*, t. 4, Warszawa 1928.
- Beneš J.S., *Workers and Nationalism. Czech and German Social Democracy in Habsburg Austria, 1890–1918*, Oxford 2017.
- Bilewicz A., *Spółem 1906–1939. Idea, ludzie, organizacja*, t. 1–2, Warszawa 2017.
- Borkowski J., *Od Waryńskiego do Witosy. Ruch robotniczy a chłopci i ludowcy w Polsce*, Warszawa 1984.
- Dunin-Wąsowicz K., *Polski ruch socjalistyczny 1939–1945*, Warszawa 1993.
- Gmitruk J., *Ludowcy w walce o niepodległość*, Warszawa 2019.
- Hake S., *The Proletarian Dream. Socialism, Culture, and Emotion in Germany, 1863–1933*, Berlin–Boston 2017.
- Kamińska-Szmaj I., *Język polskiej lewicy. Od Wielkiego Proletariatu do końca PRL*, Wrocław 2017.
- Kuligowski P., *Radykałowie polistopadowi i nowoczesna galaktyka pojęć (1832–1888)*, Kraków 2020.
- Ludowa i socjalistyczna wizja niepodległej Polski*, red. J. Gmitruk, T. Skoczek, Warszawa 2020.
- Marzec W., *Rising Subjects. The 1905 Revolution and the Origins of Modern Polish Politics*, Pittsburgh 2020.
- Megginson L.W., Netter J.M., *From State to Market: A Survey of Empirical Studies on Privatization*, „Journal of Economic Literature” 2001, 39, 2.

¹⁹ Ciekawą inspirację mogłyby stanowić niedawne badania Sabine Hake nad niemieckim socjalizmem (S. Hake, *The Proletarian Dream. Socialism, Culture, and Emotion in Germany, 1863–1933*, Berlin–Boston 2017). Jako możliwy zwiastun postulowanych tutaj reorientacji warto odnotować opublikowaną niedawno pracę Wiktora Marca, badacza związanego obecnie z Uniwersytetem Warszawskim (W. Marzec, *Rising Subjects. The 1905 Revolution and the Origins of Modern Polish Politics*, Pittsburgh 2020).

- Meteciński M., *Niekompetentnie (historycznie) o języku polskiej lewicy. Na marginesie książki Iwony Kamińskiej-Szmaj, „Język polskiej lewicy. Od Wielkiego Proletariatu do końca PRL”, „Dzieje Najnowsze”* 2020, 52, 1.
- Miłkowski S., *Walka o nową Polskę*, Warszawa 1936.
- Na straży praw kobiety. *Pamiętnik Klubu Politycznego Kobiet Postępowych 1919–1930*, oprac. S. Bijak-Boguska, Warszawa 1930.
- Poisson E., *Rzeczpospolita spółdzielcza*, tłum. Z. Kmita, Warszawa 1921.
- Ratyński M., *Jan Dębski (1889–1976). Polityk kompromisu*, Warszawa 2019.
- Ratyński M., *Stanisław Osiecki – polityk z pasją*, Warszawa 2020.
- Strykowska A., *Mysł i praktyka polityczna Stronnictwa Ludowego (1931–1939)*, Warszawa 2020.
- Śliwa M., *Polska myśl polityczna w I połowie XX wieku*, Wrocław 1993.
- Śliwa M., *Trzy programy Polskiej Partii Socjalistycznej w kwestii agrarnej, „Z Pola Walki”* 1985, 3.
- Tomicki J., *Polska Partia Socjalistyczna 1892–1948*, Warszawa 1983.
- Więch K., *PPS w pierwszych latach parlamentaryzmu 1921–1923*, Warszawa 1987.
- Żerkowski J., *Spółdzielczość spożywców w Polsce 1918–1939*, Warszawa 1961.

Websites (Strony internetowe)

- <http://lewicowo.pl/zjazd-paryski/> [dostęp: 5 XI 2021].
- <https://ipn.gov.pl/pl/upamietnianie/dekomunizacja/zmiany-nazw-ulic/nazwy-ulic/nazwy-do-zmiany/40928,ul-X-lecia-Polski-Ludowej.html> [dostęp: 5 XI 2021].
- <https://polona.pl/item/towarzysze-robotnicy-inc-reakcyjny-rzad-chjeny-i-pasko-piastow-swieci-tryumfy,Mzk4NjEwODk/1/#info.metadata> [dostęp: 5 XI 2021].

NOTA O AUTORZE

Kamil Piskała (1988) – doktor nauk historycznych, adiunkt w Katedrze Historii Polski Najnowszej Uniwersytetu Łódzkiego. Jego zainteresowania badawcze obejmują przede wszystkim historię dwudziestowiecznych masowych ruchów politycznych (szczególnie socjalizmu) oraz ideologie polityczne. Jest autorem, współautorem oraz redaktorem kilkunastu książek oraz krytycznych edycji źródłowych.

ABOUT THE AUTHOR

Kamil Piskała (1988) – historian (PhD), adjunct at the University of Lodz (Department of Contemporary Polish History). His research interests lie primarily in the history of mass political movements in 20th century (especially Social Democracy) and political ideologies. Author, co-author and editor of over a dozen books and critical editions of memories and documents.